

Bulímia – krása, láska, oddanosť (Leanne O’Sullivanová: *Bulímia*)

LENKA SUCHÁ

Príbehy tela

Príbehy tela sú v literatúre nezmierne späté s rozprávaním o „inom tele“ alebo s hovorením prostredníctvom „iného tela“. Toto telo sa vo vzťahu ku „každodennému telu“ (HODROVÁ 2001: 639) polarizuje. V porovnaní s ním ho charakterizuje inakosť, nevšednosť, anomália.

Ak ľudskú existenciu zasiahne choroba (alebo iný zásadný moment, ktorý telo jednotlivca poznačí), dochádza nielen k prerušeniu chodu všedného, stereotypného života a s ním spojených rituálov, ale aj k premene „každodenného tela“ na „iné telo“. Táto zásadná zmena nadobúda v literárnom diele symbolický ráz: „Nemocí či postizením se v těle ozývá existence, nemocné či postižené tělo signalizuje vzdálenost a odtrženost od bytí, ale zároveň už jím toto zapomenuté bytí začíná prosvítat“ (IBID.: 651).

V prozaických textoch sa „iné telo“ tematizuje na rozdiel od poézie pomerne často (pars pro toto pripomínam takých súčasných autorov, ako sú Monika Kompaníková, Jaroslava Blažková, Daniela Kapitáňová, Jana Juráňová, Olga Tokarczuk, Aglaja Veteranyi, Uršula Kovalyk, Marek Vadas, Peter Pišťanek a ďalší), pričom sa v nich zvyknú telesné anomálie zdôrazňovať, bývajú dokonca leitmotívom narácie. V poézii je príbeh „iného tela“ alebo rozprávanie o „inom tele“ zriedkavejšie (napríklad básne Sylvie Plathovej, Ingeborg Bachmannovej, Charlesa Bukowského, Milana Rúfusa, Maše Haľamovej) a takmer v každom prípade sa skúsenosť tela spája (s dominantným) vnútorným prežívaním. V próze sa takáto intenzívna spätosť telesného a duševného aspektu nepocituje ako „nevyhnutná“ (skúsenosť tela býva tematizovaná aj bez opisov „sprievodných“ emocionálnych stavov). Premena „každodenného tela“ na „iné telo“ býva neraz dôsledkom psychickej instability (Plathová, O’Sullivanová, Bukowski).

Ak je choroba spojená s potlačovaním „oceňujúcej sebaúcty“ (DILLON 2005: 197), tj. s oslabením pozitívneho postoja k sebe samému, podhodnocovaním či popretím vlastnej hodnoty, môže dôjsť k paralelnej deštrukcii fyzis i psyché (O’Sullivanová). Vzájomná interakcia telesného a psychického zároveň stimuluje urýchlenie daného procesu.

Nesporným predpokladom nadobudnutia sebaúcty je sebaepochopenie, ktoré v sebe implikuje schopnosť o čo najobjektívnejšie, nepredpojaté sebahodnotenie. Ak postava nedokáže vnímať fakt, že mnohé jej predstavy o sebe i o svete sú neraz skreslené a determinované rôznymi faktormi, necháva sa nimi de facto ovplyvniť, podriaďuje sa im. Nie je schopná sebaepochopenia

a tým ani sebaakceptácie. Neschopnosť sebaakceptácie vedie nezriedka k sebazrieknutiu (jednotlivec sa vzdáva vlastného Ja).

Podľa Robin S. Dillonovej „sebaúcta nie je nejaká pasívna a neefektívna odpoveď na Ja – je to skôr spôsob, akým tvoríme samy seba“ (IBID.: 199).

V nasledujúcej analýze básní Leanne O'Sullivanovej sa budeme zaoberať príbehom tela nielen ako svojbytnou skúsenosťou fyzis, ale ako empiriou poznačeného fyzického a súčasne psychického aspektu lyrického subjektu. S príbehom tela paralelne interpretujeme i príbeh sebaúcty, v ktorom sa lyrický subjekt (dospievajúce dievča) vyrovnáva s faktom, o ktorom uvažuje aj Dillonová: „A keďže som nedokonalá a ohraničená, vystavená omylu, rozdrobenosti a nekoherentnosti, keďže môj život zahŕňa aj momenty, ktoré nie sú obdivuhodné, ani pekné či hodné lásky, úcta k sebe samej bude vyžadovať hlbokú akceptáciu, ktorá prekračuje hranicu tolerancie“ (IBID.: 202).

Bulímia – krása, láska, oddanosť

Slovo bulímia pochádza z gréčtiny a v preklade znamená býčí hlad (bous – býk; limos – hlad). Týmto termínom sa v medicíne označuje porucha potravného pudu, „nevybíravé až hltavé požívanie jídla, bez výberu z nadmerného apetitu“ (DOBIÁŠ 1984: 81). Nezriedka sa u chorých strieda s fázami trestu v podobe odopierania si potravy. Tieto prechodné stavy bývajú zapríčinené predovšetkým pocitom viny z prejedania sa či pokrivenou mienkou o vlastnom tele. Tento hermetický kruh teda nie je iba neustálym fyzickým prekonávaním obdobia hladovania či obžerstva, ale aj neustálym psychickým pohybovaním sa v kruhu, v ktorom vinu strieda trest.

V zbierke básní Leanne O'Sullivanovej *Bulímia* (pôvodný názov *Waiting for my clothes*, 2004) sa do tohto kolobehu dostáva aj ženský lyrický subjekt. Básne predstavujú „lyrický denník“, záznam pocitov, postojov a udalostí od počiatocnej fázy choroby a toho, čo jej predchádzalo, až po nádejné záverečné uzdravenie. Ženský subjekt sa v básňach vyrovnáva s prechodom z detstva do dospelosti, usiluje sa nájsť vlastnú identitu vo svojej komplexnosti. Všadeprítomné agresívne preferovanie mýtu krásy a neschopnosť „bezbolestne“ prestúpiť dievčenskosť sú príčinami vedúcimi k uvažovaniu nad sebou, svojím vzhľadom a všeobecne prijímanou podobou príťažlivosti. Choroba sa stáva prostriedkom na jej docielenie.

Ani v jednej z básní však nie je opísaná fáza prejedania sa, čo je v istej kontradikcii s názvom zbierky. Možno teda predpokladať, že „zápisy“ zachycujú prechodné stavy („anorektické fázy“), kedy sa väčšmi prejavuje sebađeštrukcia lyrického subjektu (sebatryzeň v podobe uloženia si trestu), ktorý o to intenzívnejšie prežíva „býčí hlad“.

Adjektívum býčí je odvodené od substantíva býk: toto zviera predstavuje symbol, na ktorý sa už od čias mýtov vzťahuje široký diapazón významov. V astrologickej tradícii zodpovedá každému znameniu – zemské znamenie býka nevynímajúc – konkrétne božstvo. „Patrónkou“ znamenia býk je rímska bohyňa Venuša. Podľa nej bola pomenovaná aj jedna z planét slnečnej sústavy, vyznačujúca sa svojím jasom. Planétu zastupuje štylizované znázornenie bohyně držiacej v ruke zrkadlo a toto vyobrazenie sa neskôr stalo symbolom označujúcim ženské pohlavie (♀). Motív zrkadla má dôležitú funkciu aj v úvodnej básni „Autoportrét“. Po sebareflexii lyrického subjektu, rozhodnutí podrobiť sa mýtu krásy za cenu straty predošlej identity, sa v nej zrkadlo rozbíja na piesok: „Toto je tá žena, ako ju stvoril Boh. / Toto je tá žena, ktorú prekonávam“ (O'SULLIVAN 2009: 5).

Spočiatku bola Venuša uctievaná ako bohyňa jari a prebúdzania, neskôr sa pod vplyvom gréckej mytológie oslavovala ako bohyňa dokonalej krásy. Vlastnostiam znamenia býk preto prináležia rovnaké vlastnosti, ako jeho ochrankyni: krása, láska, oddanosť. Tieto atribúty tvoria i základnú triádu poézie Leanne O'Sullivanovej: „Stávame sa sochárkami. Krása je tým tvarom lásky. / Sklonení na uctievanie ako k bohyni, mnohí / o kostre hovoria, že je nádherná, alebo horšie, / že hlad učí, čo je moc. / My pozeráme; ona sa stráca. Brutálne dokonalá“ (IBID.: 18).

Oddanosť a obetovanie sa kultu krásy v podobe bulimického zvracania má v básňach rituálny, obradný charakter. Vo svete lyrického subjektu sa mýtu krásy podrobuje každý úkon: odopieranie si potravy, klamstvo matke, neustále podhodnocovanie, ignorovanie varovných signálov tela. Dojem rituálneho prevádzania umocňuje aj symbolický čas (polnoc) či expresívne implicitné paralely ako toaleta asociujúca obradný oltár či vyžiadanie si obety nenásytným božstvom vyjadrené syčaním toalety: „O polnoci je už kúpeľňa mlkva. / Toaleta, vtlačená do kruhu / môjho mŕtveho pohľadu, prestáva syčať“ (IBID.: 13); „Šialená vybuchuje, / až kým ju krv neurobí svätou, zbavenou plodov, prázdnu. / Ani slzy, ani ľahké spláchnutie / nenapraví obrad“ (IBID.: 14).

Rituálnosť nie je príznačná len pre básne, v ktorých sa tematizuje prinášanie obety mýtu krásy, ale aj pre texty, v ktorých sa lyrický subjekt usiluje prekonať svoju chorobu a získať tak stratenú identitu. Dievča môže samo seba nadobudnúť iba podstúpením rituálu prijatia. V básni s rovnomenným názvom – Rituál prijatia – preto splýva s oceánom, aby bolo schopné znovuzrodenia. Týmto aktom zároveň dochádza k jeho očisteniu. Je známe, že motív vody oddávna symbolizuje nový začiatok. V kresťanstve je voda neoddeliteľnou súčasťou krstu, ktorým sa človek zbavuje dedičného hriechu. V mýtoch sa voda spája napríklad so zrodením už spomínanej bohyně Venuše. Skutočná ženská krása je podľa tohto príbehu stvorená z morskej peny. V gréckej filozofii sa zas hovorí o prapôvodných silách, ženskom elemente Tethys, ktorý

predstavoval masu vody pochádzajúcu z rozbúreného morského prúdu – mužského elementu Okeána. Symbolizovali prapočiatok, z ktorého vzišlo všetko živé. Okrem toho sa voda bezprostredne spája aj s ešte nenarodeným plodom, vyvíjajúcim sa v tele matky, predstavuje jeho prirodzené prostredie, kým nie je dieťa pripravené prísť na svet. Zrod a narodenie v básni Leanne O'Sullivanovej explicitne vyjadruje motív splynutia vajíčka a spermie i vybrané verše: „ešte nedýcham, ale už žijem“ (IBID.: 17); „Cítim, že už sám oceán je telom / a kdesi v jeho jadre bije / lahodný žalmd srdca“ (IBID.).

Istá polyfónnosť zaznieva predovšetkým vo veršoch, ktorých leitmotívom je „prinášanie obety“. Percipient nevníma len uvažovanie trpiaceho lyrického subjektu, ale tiež hlas jeho alter ega – „bulimického Ja“. V medicíne je viachlasnosť prejavom poruchy potravného pudu – sitofóbie. Príčinou odmietania jedla býva bludná motivácia: „Jídlo je otrávené nebo hlasy zakazují jíst“ (DOBIÁŠ 1984: 81). Nie je pritom vylúčené, že sa poruchy potravného pudu môžu navzájom kombinovať (na túto skutočnosť sme upozornili už v úvode práce). Lyrický subjekt básni Leanne O'Sullivanovej má takéto prejavy sitofóbie. Vo vnútornom priestore dievčaťa nadobúda „bulimické Ja“ dominantné postavenie, dokáže potlačiť „bezbranné hladné Ja“, ovládať ho i porúčať mu, dokonca sa ho usiluje z tela subjektu úplne vypudiť. Týranie sa v jednotlivých veršoch stupňuje, dotýka sa tela i duše lyrického subjektu. Báseň napokon vyvrcholí jedným z najexpresívnejších obrazov celej zbierky – „sebaznásilnením“: „počujem v sebe šaliť vyziabnutú sväticu – // ‚Vypľuj, vyvráť ju a bude štíhla!‘ / Držala som sa dohovoru ako plast fólie / okolo rebier a prevzdychala jej hladu.// Opitá jej dychom a sklonená / nad nádržkou som ju vracala, vracala, / vracala, // spálila jej buriny a lákadlá – / prenikla do jej telesných skrýš / a znásilnila ju dvoma nafúknutými prstami“ (O'SULLIVAN 2009: 13–14).

„Bulimické Ja“ sa ozýva aj v textoch, v ktorých sa lyrický subjekt usiluje proti nemu brániť. Báseň Čo nás nezabije podáva explicitné vyjadrenie vzťahu medzi lyrickým subjektom a jeho „bulimickým Ja“. Toto puto vystihujú slová „žijeme sa jedna druhou“ (IBID.: 20).

So svojím „alter egom“ sa dievča rozhodne bojovať až vtedy, keď sa pre fyzický kolaps dostáva do nemocnice. Prekonať a ovládnuť ho môže len tak, že nasýti telo. Ako náhle sa odhodlá urobiť to, začína „bulimické Ja“ prudko reagovať, čo dokazuje aj expresívna výpoveď: „Tá suka vo mne pálila, / v hlave mi jačala svoje nie“ (IBID.).

Napriek búriacemu sa vnútornému hlasu telo po kúskoch jedlo prijíma. Jedenie má podobu aktu-pasce, ktorým dievča tento hlas zrádza, preto jedenie nazýva „dokonalým zločinom“ (IBID.). Ak by sa však voči nemu týmto spôsobom „neprevinilo“, zničil by ho hlas úplne.

Ofélie

Leitmotívom prelínajúcim sa celou zbierkou je motív duševnej neprítomnosti lyrického subjektu. Pod vplyvom choroby totiž dochádza k rozpadu jeho identity, ktorá sa rozdelí na fyzickú a psychickú časť. Deštruktívne sily sa prejavujú na tele i na duši. Telo bledne, zvyrazňuje sa jeho neprimeraná hranatosť (paže, šija, krk) alebo oblosť (nadúvanie žalúdka), pribúdajú modriny zapríčinené nedostatkom potrebného telesného tuku, objavuje sa ochlpenie. Fyzické „strácanie sa“ lyrického subjektu je v básňach vyjadrené predovšetkým prostredníctvom motívu blednutia paží, tváre, vlasov. Motív blednutia (resp. bledosti), symbolizujúci vytrácanie sa života z tela, implikuje aj nasledujúci obraz z básne *Nemocničná izba*: „anemické pacientky sa prepadajú / k svojim Oféliám, s dlanami / na kvetinách posteľnej obliečky“ (IBID.: 15).

Na vytrácanie života z tela odkazuje nielen anémia prejavujúca sa bledou pokožkou, ale aj alúzia na postavu Ofélie zo Shakespearovej tragédie *Hamlet* (1601). Ofélia sa stala inšpiráciou i mnohých výtvarných diel. A práve rovnomenný výjav (1852) preraphaelistu Johna Everetta Millaisa, ktorý experimentoval na plátne s novými farebnými pigmentmi, asociujú aj verše O'Sullivanovej. Bledá tvár mŕtvej Ofélie, nehybné telo plávajúce riekou kontrastuje s farebnosťou, pestrosťou a sviežosťou kvetín roztratených na Oféliiných nakrčených, nevýrazných šatách. Štíhle zápästia, dlane splývajúce na hladine, úzka tvár, „ostrá“ brada, neprítomný pohľad či poloha tela nápadne pripomínajú pacientky z veršov O'Sullivanovej. Jej hrdinka má dokonca podobné vyblednuté hrdzavé vlasy ako Ofélia.

Bulimičky sa v básňach „strácajú“ nielen fyzicky, ale aj duševne: „[...] krása jasná ako kost', oči mŕtve ako mramor. / Ústa sa otvárajú, no slová nevyhádzajú“ (IBID.: 18).

V konceptuálnom výtvarnom umení sa telo stáva objektom, pomocou ktorého sa vypovedá. Telo alebo jeho fragment predstavuje médium vypovedania. Mnohí (nielen výtvarní) umelci si osvojili prirovnanie, že oči sú oknom do duše. V citovanom verši sa v tomto smere hovorí o mŕtvych očiach – tie evokujú bezduchosť, prázdnotu, neprítomnosť.

Absencia prežívania vedie k pomalému umieraniu ducha. Prirovnanie očí k mramoru zase asociuje nepreniknuteľnosť a chlad. Chlad sa teda bezprostredne spája s absenciou živ(eln)ého, so smrťou, a predstavuje ďalší z motívov v básňach O'Sullivanovej. Lyrický subjekt ho pociťuje takmer neustále, pars pro toto je tu verš „lomcuje mnou mráz“ (IBID.: 8). Chlad vyjadruje aj sterilita prostredia (kúpeľňa, nemocničná izba), biela farba, studené materiály (kachličky, dlažba), počasie (zimný deň, ľadový vietor), predmety (studený stetoskop, toaleta, vaňa). Týka sa aj miesta, ktoré je úzko spojené s intimitou subjektu, napríklad „moju posteľ obkľučuje chlad“ (IBID.: 5).

Duševný chlad, neschopnosť pozitívneho prežívania pod vplyvom choroby vyjadrujú aj nasledujúce verše: „prichádza ona, samá kost' a zuby, žmurká bokmi, / rebrami vyčarí úsmev, jej oči sú závesom, hýbu / sa slepo v temnote, kreslia kruhy“ (IBID.: 18).

Vonkajšie prejavy radosti či záujmu sa vo veršoch spájajú s fragmentmi tela, ktoré im neprislúchajú. Nejde preto o skutočné žmurknutie či úsmev motivovaný vnútorným prežívaním. Telo vo vybraných veršoch predstavuje formu bez obsahu. Úsmev vyčarený rebrami, žmurkanie bokmi upozorňujú na chorobnú chudosť. Napriek tomu sa fyzické prejavy poruchy príjmu potravy spájajú s prejavmi, ktoré vyjadrujú pozitívnu emóciu, čím pôsobia o mnoho sugestívnejšie a viac šokujúco. Duša nie je schopná prežívania, preto ju nahrádza telo.

Putá

Hoci sa lyrický subjekt pod vplyvom choroby čoraz viac uzatvára do svojho sveta rituálov a obradov, neizoluje sa od reality úplne. Špecifické puto medzi matkou a dcérou implicitne pôsobí aj počas jednotlivých fáz ochorenia. Dievča matku podvedome vyhľadáva, samo od seba prijíma rolu bezbranného a krehkého dieťaťa. Potrebuje jej pomoc, starostlivosť a ochranu. Telo subjektu často zaujíma polohu plodu: „Pri mojej hlave na podlahe kúpeľne schne krv, / zatiaľ čo sa krčím do plodovej gule / s očami na kvapkách hadičiek“ (IBID.: 13).

Pred fyzickým kolapsom sa zase rozbúšené srdce prirovnáva ku kolíske tela, ktorou trasie „matka, čo zošalela bolesťou“ (IBID.: 8). V básni Rituál prijatia sme poukázali aj na priamu súvislosť medzi motívom vody, z ktorej sa lyrický subjekt znovu zrodí, a prirodzeným prostredím v tele matky, v ktorom sa plod pred narodením nachádza. To naznačený vzťah len potvrdzuje.

V básňach sa frekventovane spomína aj Mesiac – symbol predstavujúci ženský princíp, ktorý sa v čínskej kozmológii identifikuje so znakom jin. Jeho protikladom je znak jang, s ktorým sa zhoduje Slnko ako mužský princíp. Spolu tvoria symbol T'chaj-t'i tchu – rovnováhu oboch síl. Jin predstavuje tmavú časť znaku. Reprezentuje emócie, hĺbavosť, pasivitu a smútok a z dvoch denných fáz zastupuje tmu, noc. Práve tento čas je príznačný pre väčšinu básní O'Sullivanovej. Noc sa zároveň prirovnáva k ženskému lonu. Lyrický subjekt je so ženskými a materskými symbolmi neoddeliteľne spätý. Špecifické puto, priateľstvo medzi matkou a dcérou, nemožno ani počas jej choroby „zlomiť“. V ženskom diskurze sa tento vzťah nazýva pojmom „motherhood“. Jeho obsahom je predovšetkým pretrvávajúca nerozlučnosť medzi matkou a dcérou, pričom ich spätosť nevyplýva z fyzickej blízkosti a neznamena len pokrvnú príbuznosť. V záverečnej básni (po návrate dievčaťa z nemocnice) dochádza aj k ich „vonkajšiemu“ zmiereniu, ktoré má opäť charakter aktu, obradu: „a beriem si chlieb, ktorý / sme spolu vzali pri mojom krste, / prvom

svätom prijímaní, // ako keby som mohla uctiť / tvoj dar môjho života tým, / že ma krmíš
sebou“ (IBID.: 21–22).

PRAMENE

O'SULLIVAN, Leanne

2009 *Bulimia*, prel. Ján Gavura, Miroslava Gavurová (Prešov: Veršeonline)

LITERATÚRA

DILLON, Robin S.

2005 „O sebaúcte žien“, in: Cviková, Jana – Juráňová, Jana – Kobová, Ľubica (eds.): *Žena nie je tovar* (Bratislava: Aspekt), s. 196–204

DOBIÁŠ, Jan a kol.

1984 *Psychiatrie, učebnice pro lékařské fakulty* (Brno: Avicenum)

HODROVÁ, Daniela

2001 *...na okraji chaosu... Studie z poetiky 20. století* (Praha: Torst)

Bulimia – Beauty, Love, Devotion (Leanne O'Sullivan: *Waiting For My Clothes*)

The poems by Leanne O'Sullivan are stories of “the other”, the „not-everyday-like“ body that draws attention to itself. Such a body may be interpreted from various points of view: the gender view (analyzing female experience, feminine symbols and language), the mythological one (symbols of ancient deities), Christian (suggesting rituals), psychiatric (bulimia, anorexia, psychosomatic disorders) or the sociological point of view (taking into account the influence of the myth of beauty). The verses of the Irish poet provide also a variety of parallels between literature and fine arts, and thus encourage the interpret to inquire into the depths of the poetic message while employing both interdisciplinary, and intermedia approach.